

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**AZ EURÓPAI UNIÓ REGIONÁLIS POLITIKÁJÁNAK CÉLJAI ÉS
EREDMÉNYE**

Trón Zsuzsanna

Témavezető: Prof. Dr. Süli-Zakar István

DEBRECENI EGYETEM
Közgazdaságtudományi Doktori Iskola

Debrecen, 2009.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom elsősorban szüleimnek, valamint témavezetőmnek, Süli-Zakar Istvánnak továbbá Balcsók Istvánnak, Bartha Attilának, Czeglédi Pálnak, Csaba Lászlónak, Erdey Lászlónak, Földvári Péternek, Győrffy Dórának, Henrik Halkiernek, Jankovics Lászlónak, Kapás Juditnak, Kozma Gábornak, Máté Domíciánnak, Mustó Istvánnak, Pálné Kovács Ilonának, Ricz Juditnak, Sigér Fruzsínának, Szanyi Miklósnak, Varga Attilának a kutatás során nyújtott segítségükért és hasznos tanácsaikért. Külön köszönet illeti Láng Esztert, aki dolgozatomnak mindig is első számú olvasója és lektora volt.

Tartalomjegyzék

1. A doktori értekezés témája, előzményei, célkitűzése.....	2
2. Az értekezés kutatási kérdései, módszertana és felépítése.....	3
3. A kritikai irodalomfeltárás eredményei, új tudományos megállapítások.....	6
4. Hivatkozások (a téziszűzetben felhasznált irodalmak jegyzéke).....	25
5. Az értekezés témájában született publikációk listája	27
6. A jelöltre történt hivatkozások	27

1. A doktori értekezés témája, előzményei, célkitűzése

Az Európai Unió regionális politikájának vizsgálata napjainkban nagyon divatos területté vált, egyrészt *Magyarországon*, miután az uniós csatlakozásunkkal az Európai Unió pénzügyi elosztórendszeréhez is hozzáférünk, másrészt *nemzetközileg* is, amit a kormányzati beavatkozások legitimitásának és igazolásának igénye indított be (*Bachtler – Wren 2006*). Ennek az elosztórendszernek – amit sokan azonosítanak az Unió kohéziós politikával – az előnyeit láthatta legvilágosabban az átlagember, amikor szavazott arról, szeretné-e, hogy Magyarország az Unió tagországává váljon. A legtöbben ebben látták az Európai Unió hozadékát, bár elemzői és az akadémiai körökben e téren igyekeztek óvatosan fogalmazni. Mindenesetre a magyar szakirodalom túlnyomó többségében az uniós transferek pozitív szerepe a hangsúlyosabb.

Az EU elosztási csatornáiba *hatalmas pénzügyi összegek* kerülnek fejlesztési céllal, amelyek a közös költségvetés 35,7 százalékát teszik ki a 2007 és 2013 közötti időszakban. Erre a 347,41 milliárd eurónyi pénzügyi forrásra (*EC 2008*) persze mondhatjuk azt is, hogy nagyon kevés, ugyanis a fejlesztési célokra költött összegek a teljes uniós GDP-nek mindössze 0,41 százalékát teszik ki. Ez az arány, ha az Egyesült Államok hasonló célokra költött részarányával (2,5%) vetjük össze, nem magas¹. Igaz, a kettő nem hasonlítható össze közvetlenül, tekintve az amerikai tagállamok nagyobb feladatellátási arányát.

Magyarország számára a *2007-2013-as* költségvetési (vagy az ún. programozási) időszakra 25,3 milliárd eurót irányoztak elő regionális fejlesztésre az Unió költségvetéséből, ehhez jön még a nemzeti hozzájárulás összege, ami 4,4 milliárd euró (*NSRK 2008*). A korábbi, *2004-2006-os periódusban* az Unió a csatlakozási tárgyalások eredményeként 5,1 milliárd euró folyósítására vállalt pénzügyi kötelezettséget összességében, a tényleges kifizetési előirányzat ennél kisebb, 3,6 milliárd euró volt. A pénzügyi kötelezettségvállalásokon belül a *strukturális alapokból és a Kohéziós Alapból* 3,21 milliárd eurós keret állt Magyarország rendelkezésére ebben az időszakban (*Tájékoztató 2004*).

Egy hétköznapi ember számára ez nagyon sok pénz, ami jól elkölthető *nagy lehetőséget jelenthet* Magyarország számára. Azonban a nemzetközi szakirodalmak (pl. *Knack 2000*) figyelmeztetnek arra², hogy ez a nagy összegű pénzügyi transzfer ugyanolyan eséllyel válhat áldás helyett átokká Magyarország számára. *A disszertáció megírásakor céлом az volt, hogy*

¹ Megjegyezve persze, hogy ott a fejlesztési összegek a teljes szövetségi költségvetésnek mindössze 12%-át teszik ki.

² Kevés ilyen találni a magyar nyelvű publikációkat olvasva, a ritka kivételek egyike *Váradi (2006)* írása.

feltárjam azokat a tényezőket, amelyek egyértelműen gátolják a támogatások hatékony felhasználását. Igyekeztem megkeresni azokat a feltételeket, amelyek fennállása esetén a legnagyobb a valószínűsége, hogy az EU-ból érkező fejlesztési források pozitívan befolyásolják a tagországok és régiók gazdasági fejlődését és felzárkózását.

A téma abból a szempontból is érdekes, hogy az Európai Unióban minden egyes új költségvetési időszak megtárgyalásakor fellángolnak a viták a strukturális kiadások és szétosztásuk körül. Míg a szegényebb országok a strukturális alapok növelése mellett érvelnek, az Unió költségvetéséhez nettó befizetőként hozzájáruló országok azt hangsúlyozzák, hogy a relatíve magas kiadások és strukturális támogatások ellenére egyáltalán nem egyértelmű, hogy az elmaradott régiók valamit is behoznának hátrányukból, így pedig a közös regionális politika léte kevésbé látszik igazoltnak.

A kutatási téma iránti érdeklődés harmadik szintje (a hazai és az uniós szintű tudományos érdeklődés aktívvá válása mellett) az a világviszonylatban is erősödő, a támogatási kedvet elemző több könyvtárnyi irodalom, amely az elmúlt évtizedben látott napvilágot. Ezek az írások vizsgálják a fejlődő országoknak juttatott segélyek hatását (pl. *Easterly 2007*), a nyugatiaknak juttatott fejlesztési források hatásmechanizmusait (pl. *Alesina – Angeletos 2005*) valamint megpróbálják összegyűjteni azokat a feltételeket, amelyek hiánya esetén a növekedés serkentése biztosan kudarcra van ítélve (pl. *Easterly – Pfütze 2008*). A fejlődő országok negatív tapasztalataiból kiindulva a segélyezések és fejlesztési támogatások kritikáinak se szeri se száma. Bár a világgazdaságban fejlesztési segélyként áramló pénzek növekedési hatásainak és eredményeinek vizsgálata is jelentős tudományos kihívásokkal kecsegtet, a disszertáció *megmaradt az Európai Unió keretei közt és az uniós költségvetésből finanszírozott fejlesztési összegek, konkrétan a közösségi regionális politika hatásmechanizmusát és indokoltságát veszi górcső alá.*

2. Az értekezés kutatási kérdései, módszertana és felépítése

A dolgozat központi problémája (kutatási kérdése), *hogy hogyan tekintsünk az Európai Unió regionális politikájára a közgazdasági elméletek szemszögéből.* Az egyes elméleti iskolák eszköztárával hogyan vizsgálhatunk meg olyan kérdéseket, mint *hogy van-e az uniós fejlesztési pénzeknek növekedésgeneráló hatása,* valamint *hogy eléri-e az Unió által deklarált azon célt,*

hogy csökkentsék a társadalmi, gazdasági és területi különbségeket, és mindez *milyen feltételek esetén következik be a legnagyobb valószínűséggel*. Ahhoz azonban, hogy ezekre a kérdésekre az elméletek segítségével válaszolni tudjunk, tágabb kontextusból kellett megvizsgálni a témát. Azzal ugyanis, hogy jelen esetben az Európai Unió mint gazdasági integráció és annak szupranacionális intézményei nyújtják a fejlesztési forrást, *más tényezők is működésbe lépnek*. Tehát a kérdések a következőképpen módosultak: *van-e növekedésgeneráló hatása az EU-nak, és ha van, ebben van-e szerepe az EU által nyújtott támogatási összegeknek*. A kérdésfelvetés miatt a dolgozat először azt vizsgálta, hogy az Európai Unió önmagában növekedésgeneráló tényező-e. Vajon serkenti-e a növekedést és vajon elősegíti-e a konvergenciát? Konvergencia alatt a dolgozat *Barro és Sala-i-Martin (1992)* alapján az egy főre eső jövedelemszintek és bruttó hazai termékek közeledését értette. Azt vizsgálta, hogy vajon a szegény országok és régiók gyorsabban növekednek-e, mint a gazdagok. Vannak-e olyan tényezők, amelyek a jövedelmek konvergenciájához vezetnek? Van-e ebben az Európai Uniónak szerepe?

Ezekre a kérdésekre alapvetően a *kritikai irodalomfeltárás módszerén* keresztül kerestem a válaszokat. Tehát a dolgozat nem valamely kritériumrendszer alapján igyekezett értékelni az EU regionális politikájának céljait és eredményeit, és nem is egy konkrét régióban vagy országban jelentkező hatásokat vizsgálta empirikus úton, hanem arra kívánta felhívni a figyelmet, hogy az elméleti valamint az empirikus tanulmányok kritikus tanulmányozása nyomán képesek lehetünk olyan kereteket nyújtani az uniós regionális politika vizsgálatához, amely jó iránytűként szolgálhat a politika végrehajtásakor. E módszer alkalmazásával a céloom kifejezetten az volt, hogy az Európai Unió regionális politikájának megítélését, és a megítélés szempontjából releváns irodalmakat összefoglaljam és kritikai módon elemezzem. A módszer alkalmazásának következménye, hogy dolgozatom erősen támaszkodik az irodalomra, de abból nem automatikusan átvész, hanem elemez, ütköztet, kritikai szemüvegen keresztül vizsgálja a témával kapcsolatos kijelentéseket, feltételezéseket. A kritikai irodalomfeltárás módszerén kívül azonban dolgozatomat egyéb más módszertani bázisra is alapoztam. A növekedés és regionális konvergencia közgazdasági összefüggéseinek feltárását a nemzetközi és hazai elméleti szakirodalom feldolgozásával végeztem el. A közösségi beavatkozások indokainak elemzéséhez a piaci kudarcok és a jóléti közgazdaságtan, valamint a politikai gazdaságtan tárgykörébe tartozó elméleti tanulmányokat, valamint nemzetközi és hazai empirikus vizsgálatok eredményeit dolgoztam fel. A területi egyenlőtlenségek (GDP/fő, termelékenység és foglalkoztatottság

tekintetében megjelenő tendenciáinak) vizsgálatához statisztikai módszereket alkalmaztam, melyhez a Világbank, a UNDP, az OECD és az Eurostat adatbázisait használtam fel. A görög tanulságokat az esettanulmány módszerével elemeztem, bár az esettanulmány nem az elméleti tételek tesztelését szolgálja, csupán szemléltető példaként áll a dolgozatom hatodik fejezetében. A felhasznált szakirodalmi források összegyűjtésénél több hazai könyvtár és az Aalborgi Egyetem könyvtárának állományára, valamint internetes forrásokra és cikkadatbázisokra (EBSCO, EconLit, JSTOR, Science Direct) támaszkodtam.

A dolgozat felépítése mindezeknek megfelelően a következő: Az első fejezetben megvizsgálom, hogy a növekedési elméletek hosszú távon az országok és a régiók között az egy főre eső jövedelmek tekintetében közeledést vagy távolodást jósolnak. A két elméletcsoportot elkülönítve, a konvergenciát és külön a divergenciát előrevetítő elméletekből a fejezet kiszűri azokat a faktorokat, amelyek a növekedés felé hajthatják a gazdaságokat.

A második fejezet azt vizsgálja, hogy a valóságban milyen folyamatok játszódnak le európai szinten, és ez mely elméletcsoport következtetéseit látszik igazolni. Először egy egyszerű statisztikai adatsorelemzést készítettem, amely általános képet fest az Európai Uniót jellemző kohéziós folyamatról, majd segítségül hívtam azokat az ökonometriai elemzéseket, amelyek az első fejezet elméleteit alkalmazva valamilyen szabályszerűséget találtak az európai szintű adatsorokban. A harmadik fejezet arra a kérdésre keresi a választ, hogy ha az egyik vagy másik növekedésemélet jóslatai szerint alakul az országok, régiók fejlődési folyamata, akkor ebből milyen gazdaságpolitikai következtetéseket szűrhetünk le. Egyes elméletek képviselői maguk vonják le a beavatkozásokra vonatkozó implikációkat, de van, ahol csak az uniós gyakorlatból következtethetünk erre. A fejezet célja, hogy megkeresse azokat az elméletileg is alátámasztható beavatkozási indokokat, amelyek az EU-ban fellelhető közösségi beavatkozások alapjának tekinthetők.

A negyedik fejezet igyekszik pontosítani az Európai Unió kitűzött céljait. Vajon mi is az, ami mellett az Európai Közösség elkötelezte magát? Az egy főre eső jövedelmek teljes kiegyenlítése, vagy a „harmonikus és kiegyensúlyozott növekedés”. Mi is az a cél, amit az uniós regionális támogatások eredményeinek értékelésekor számon lehet kérni. Itt mutatom be röviden, hogy milyen mechanizmusokat is jelent valójában az Unió regionális politikája.

A következő fejezet azt elemzi, hogy vajon ezek a mechanizmusok milyen eredményeket érnek el, majd összeveti a célokkal. *A kritikai irodalomfeltárás eredményei nem egyértelműek. A*

különböző hatáselemzési módszerek eltérő eredményeket mutatnak, de ennek megvannak a maguk módszertani magyarázatai. Az ellentmondásos értékelés ellenére a kutatás eredményeiből össze lehet állítani egy feltételrendszert arra vonatkozólag, hogy milyen körülmények között van nagyobb esély a fejlesztési források jobb hasznosulására. Ha volt szerepe a támogatásoknak, az milyen feltételek megléte esetén volt kimutatható. Ezeket foglalja össze az ötödik fejezet utolsó része. Itt tehát megkapjuk arra a kérdésre a választ, hogy milyen feltételek mellett használhatók ki maximálisan a külső fejlesztési források.

A hatodik fejezet Görögországot választotta *illusztrációként*, hogy az előzőekben felmerült feltételek érvényesülését szemléltesse. Szeretném itt kiemelni, hogy az *esettanulmány* alapján *nem volt szándékomban semmiképpen valamilyen általánosítás megfogalmazása, inkább a feltételek megjelenésének mechanizmusát igyekeztem a görög esettanulmánnyal szemléltetni.* Görögország nagyon jól megfelel az „állatorvosi ló” esetének, ugyanis csatlakozásának első másfél évtizedében a konvergencia és a regionális támogatások hatékony felhasználásának legtöbb feltétele nem teljesült, ugyanakkor a kilencvenes évek második felére olyan fordulatok következtek be, amelyekkel jól szemléltethető a kondíciók érvényessége ezen ország esetében. A hetedik fejezet összefoglalja a dolgozat tanulságait és megfogalmazza a dolgozat téziseit.

3. A kritikai irodalomfeltárás eredményei, új tudományos megállapítások

A dolgozat a kutatási kérdések megválaszolásához jelentős mennyiségű és széles területre kiterjedő szakirodalmat dolgoz fel. Az első fejezetben megvizsgáltam, a növekedésméleteket és azoknak a régiók szintjére vonatkozó következtetéseit. Azt kerestem, hogy *a növekedési elméletek különböző megközelítései az egy főre eső jövedelmek tekintetében közeledést vagy távolodást jósolnak-e.* Az elméleteket két csoportba tudtam elkülöníteni: voltak, amelyek hosszú távon konvergenciát jósoltak, és voltak divergenciát előrevetítő elméletek. Az első csoport alapvetően a neoklasszikus növekedési elméletre épült, míg a második csoportba az endogén növekedési elméletet³, az új gazdaságföldrajz megközelítéseit, valamint a regionális gazdaságtan irodalmából az export-versenyképességi modelleket, a posztfordista megközelítést, az innovatív miliő hatásait leírókat és a társadalmi tőke fontosságát hangsúlyozó irodalmakat soroltam.

³ Egyes modelljei azonban konvergenciát is előrevetíthetnek a tudás felhalmozódására vonatkozó feltételek módosulása esetén.

Az elméletek áttanulmányozása során a dolgozat igyekezett rávilágítani arra, hogy vannak olyan tényezők, amelyek a divergenciát erősítik, ám ezek jelentőségét az egyes elméletek eltérően értékelték. A jól formalizált, egyszektoros neoklasszikus növekedésméletek a technikai haladást exogénnek feltételezve *egyértelmű konvergenciát* jósolt; ezt a konvergenciaelméletek erős hipotéziseként foghatjuk fel. A hagyományos tényezők (tőke, munka, összes tényező termelékenység) mellett az újabb modellekbe beépültek a humán erőforrás, természeti tényezők, a közjóságok és a politikai stabilitás hatásai is (jórészt az intézményi közgazdaságtan hatására). A konvergenciaelmélet gyenge hipotézise szerint a társadalmi-politikai feltételek akadályozhatják, de legalábbis hátráltathatják a technológiai adaptációt. A másik oldalon a *divergenciát hangsúlyozó elméletek* a kumulatív folyamatok olyan kiváltó tényezőire hívták fel a figyelmet, mint a technológiai haladás endogén volta, az agglomerációs tényezők és a tér szerepe, az ipari klaszterek és az innovatív milió koncentrációt serkentő, valamint a társadalmi tőke kockázatokat csökkentő tulajdonságai.

Mivel az EU-ban megfigyelhetők regionális különbségek, és mértékük nem elhanyagolható, érdemes volt vizsgálni azt a kérdést is, hogy *melyik növekedési elmélet adja a legmeggyőzőbb magyarázatot a világban és az Unióban tapasztalt jelenségekre*. A világ országait vizsgálva több kutatás is meggyőzően mutatta be, hogy divergencia jelentkezik az országok között két megközelítésben is: először is a szegény országok növekedési rátái alacsonyabbak, mint a gazdag országoké (β -divergencia), másodsor az országok egy főre eső jövedelmei közt kimutatható szórás is növekszik az időben előrehaladva (σ -divergencia). *Sala-i-Martin (2006)* azonban megállapította, hogy *divergencia helyett konvergencia tapasztalható a jövedelemkülönbségek esetében világméretben*. Ő ugyanis nem az egyes országokra, hanem az emberek közti jövedelemkülönbségekre vonatkoztatta a kérdést. A II.1. fejezet megállapításai szerint tehát a világ jövedelemeltérései elsősorban az országok közötti jövedelem-egyenlőtlenségekből adódnak. Az országon belüli jövedelemkülönbségek folyamatosan növekvő tendenciát mutatnak, míg az országok közötti jövedelemkülönbségek csökkennek. Az országok közötti jövedelemkülönbségek csökkenése sokkal nagyobb, mint az egyes országokon belül tapasztalható jövedelemkülönbségek növekedése, így világméretben csökkenés tapasztalható. *A konvergencia tehát világvizonylatban inkább szabálynak tekinthető, mint kivételnek*.

Ezek után az Európai Unióban tapasztalt jelenségek kerültek górcső alá. A II.2. fejezet megállapítása szerint a tagállamok közti jövedelemkülönbségek folyamatosan csökkentek, de a

tagországokon belüli régiók között a különbségek lényegesen nem változtak. A kép azonban itt is kettős. A statisztikai adatok vizsgálatából egyrészt megállapítható volt, hogy az elmúlt évtized során a jövedelem és a foglalkoztatás terén jelentkező egyenlőtlenségek csökkentek uniós szinten. Javultak a kohéziós országok adatai, valamint az egy főre eső GDP-adatok a NUTS2 régiók felső és alsó 20 százalékában. Az EU-15-ök lemaradó régiói is jelentős növekedést értek el, és csökkentek a különbségek az egy főre eső GDP tekintetében a NUTS2 régiók közt. Mindezt több statisztikai mutató is alátámasztotta, így a gini-koefficiens, a súlyozott variancia koefficiens, de a legjobban a legszegényebb és a leggazdagabb régiók közti egy főre eső GDP-különbségek csökkenése tükrözte vissza. Az erőteljesebb teljesítmény azonban nem terjedt ki az összes periférikus régióra, és a relatíve szerény teljesítmény sem igaz az összes centrum régióra. *A statisztikai vizsgálat szerint tehát a konvergencia csak uniós szinten mutatható ki, nemzeti szinten belül viszont divergencia tapasztalható.*

A statisztikai adatok vizsgálata után azt tanulmányoztam, *milyen eredményre jutottak azok az ökonometriai elemzések, amelyek az első fejezet elméleteit alkalmazva valamilyen szabályszerűséget kerestek az európai szintű adatsorokban.* A konvergencia vizsgálatokor használt megközelítések leggyakrabban a β -konvergencia, σ -konvergencia vagy a konvergencia-klubok vizsgálatára hagytak, és a különböző elméleti modellekbe a következő tényezőket építették be feltételeességet szolgáló változókként: humán tőke, piaci potenciál, K+F, innovációs kapacitás, területi externáliák, közelség, népsűrűség, valamint a nyitottság, az uniós tagság és a társadalmi tőkére vonatkozó változók. Ötven tanulmány alapos vizsgálata után a következő tágabb következtetéseket vontam le:

- 1) A legtöbb tanulmány alapján *a konvergencia dominál* a vizsgált időintervallumok többségében és az alkalmazott földrajzi aggregátumok szintje szerint.
- 2) Nem található jele egy egységes kibocsátási szint (single steady state) felé való konvergenciának (mint ahogy az a kezdeti neoklasszikus modellekből bizonyos kezdeti feltevések esetén levezethető). A fix hatású panelbecslést alkalmazó modellek az egyensúlyiállapot-értékek széles skáláját adják. *Tehát a konvergenciafolyamat nem fogja és nem is tudja kiküszöbölni az EU-n belüli regionális egyenlőtlenségeket* (politikai intervenciók nélkül).
- 3) A konvergencia mértéke európai szinten sokkal gyorsabb volt az 50-es, 60-as években (főleg a 60-asban), mint a 70-es évek elején, a 80-as vagy a 90-es években.

- 4) A 70-es évek végét és a 80-as évek elejét a legtöbb tanulmány a divergencia időszakaként jeleníti meg.
- 5) A 90-es évek adatai azt mutatják, hogy a konvergenciafolyamat újra kimutatható.
- 6) A konvergenciafolyamat természetében megjelenő számottevő különbségek is kimutathatók az EU egyes tagállamai közt. Ez részben azt tükrözi, hogy mennyire fontosak az egyes tanulmányok által alkalmazott magyarázó változók. Mindezek mellett azonban nagyon óvatossá kell lennünk azokkal a feltételezésekkel, miszerint a konvergenciafolyamat egyformán érvényesülne az összes ország összes régiójában még egyazon időperiódus alatt is. A régiók is eltérő felzárkózási rátával jellemezhetők általában.
- 7) Azonban minden eredményt fenntartással kell fogadnunk, mivel még mindig vannak viták az alkalmazott módszerekben és az ökonometriai technikák terén. Egy kielégítő eredményt azonban a kutatás hozott, mégpedig hogy *a konvergencia jelensége más modellekkel is kimutatható, és nem csak a BSM modelltől függő eredmény!* Egyszerűbb leíró statisztikák (pl. a gini együttható, a relatív szórás) ugyanúgy, mint más komplexebb modellek (pl. szimultán egyensúlyi modellek és a Verdoorn-törvényre épülő modellek) nagyjából hasonló eredményeket adnak.

A fenti megállapításoknak ellentmondanak azok a kutatások, amelyek eredménye a *divergenciajelenség* kimutatása az EU növekedési folyamatában. Ezekben az esetekben azonban a divergenciahatásra négy különböző magyarázat is akad. Előfordul, hogy

- (1) a divergenciahatás csekély (pl. *Cardoso 1993*),
- (2) vagy a közép- és kelet-európai országok régiós adatainak bevonása azt a látszatot kelti, hogy a különbségek növekedése megugrott a szocialista rendszerek bukása után (pl. *Dunford – Smith 2000*),
- (3) vagy még gyakrabban a vizsgált periódusok teljesen vagy részben átfogják a 70-es évek végét és a 80-as évek elejét jellemző adatokat. Így pl. *Dunford (1999)* és az egy országot vizsgáló tanulmányok többsége (pl. *Cuadrado-Roura et al, 1999*).
- (4) és volt pár tanulmány (*Cheshire – Carbonaro 1996, Magrini 1999, 2004*), amelyek a megszokott NUTS-régiók helyett ún. city-régiókat (pl. Functional Urban Regions - FUR) használtak, ez pedig rávilágított NUTS-besorolás problémáira.

Az első két fejezet alapján megállapítottam, hogy az általam megvizsgált elméletek és ökonometriai tanulmányok szerint egyrészt alapesetben a konvergencia dominál, másrészt a konvergenciafolyamat alakulásában több tényező együttesen játszik szerepet, így legfőképp a tőkeállomány, a termelékenység, a humán tőke, a technológiai fejlődés és az integrációhoz kapcsolódó változók (nyitottság, liberalizáció).

1. tézis: Az uniós regionális politika beavatkozásainak érveként általában azt hozzák fel, hogy ellentétben a „hagyományos” érveléssel hosszú távon nem konvergencia, hanem divergencia zajlik az Unió régiói között. A megvizsgált több mint 50 ökonometriai tanulmány alapján azonban a vizsgált időintervallumok többségében és az alkalmazott földrajzi aggregátumok szintjén az Európai Unió régiói között inkább a konvergencia dominál. Azon tanulmányokban, amelyekben a divergencia jelenségét hangsúlyozzák, (1) a divergenciahatás csekély, vagy (2) a közép-, és kelet-európai országok régiós adatainak bevonása torzítja az eredményt, vagy (3) a vizsgált periódusok teljesen vagy részben a 70-es évek végét és a 80-as évek elejének adatait fogják át, vagy (4) nem a NUTS2 területi besorolást használják a vizsgálat egységeiként. Így az uniós beavatkozások alátámasztására használt egyszerű érvelés nem állja meg a helyét.

Ezek után a harmadik fejezetben azt vizsgáltam meg, hogy a kormányzati beavatkozások mögött milyen indokok húzódnak meg, a különböző elméleti megközelítésekből milyen gazdaságpolitikai következtetések vonhatók le. A kérdésem az volt, hogy a jövedelemkülönbségek növekedése esetén hogyan lehet (lehet-e és kell-e?) a kiegyenlítődés felé terelni a gazdaságokat, vagy legalábbis a fejlődési különbségek enyhítésére átmenetileg milyen erőfeszítéseket tesz egy ország, illetve maga az Európai Unió. Bemutattam, hogy a kormányzat hogyan tud, milyen esetekben és milyen eredménnyel beavatkozni, és hogy a hagyományos kormányzati indokok érvényesek-e az európai integráció közösségi beavatkozásai esetében is.

A közgazdászok között széles körben (de nem kivételek nélkül) elterjedt az a nézet, hogy a kompetitív megoldások nagyfokú hatékonysághoz vezetnek, a versenyt pedig a haszonmaximalizálás vezérli, ez az oka annak, hogy a gazdasági szereplők a lehető legnagyobb hatékonyságra törekcszenek. Az állami beavatkozást leíró közgazdasági érvek alapja, hogy a verseny folyamatos (jó értelemben vett) harcot jelent a piaci szereplők között, ami azzal is együtt jár, hogy lesznek nyertesek és vesztesek. A veszteseket a tökéletes piacnak arra kell ösztönöznie,

hogy a piaci folyamatban egyszer csak nyertesekké váljanak. De az ún. Pareto-elv kimondja, hogy ilyen hatékony állapotban senki sem javíthat saját helyzetén anélkül, hogy valaki más helyzete ne romlana.

A fenti kérdéssel a *jóléti gazdaságtan* foglalkozik, mely alaptételeiben még azt is kimondta, hogy a Pareto-hatékony állapot semmit sem mond arról, hogy a jövedelemelosztás mennyire „jó”, mennyire igazságos. Ugyanis gyakran előfordul, hogy az egyes piaci szereplők nem indulnak egyenlő eséllyel, sőt olyannyira nem, hogy a piac által keltett egyenlőtlenségek nem tudnak egy folyamatos, egymást előzgető, váll-váll melletti harccá alakulni, hanem csak tovább erősítik az egyenlőtlenségeket. A szélsőségesen nagy egyenlőtlenségek viszont a rend felborulásához vezetnek, veszélyeztetik az ország versenyképességét, s ez már magának a tökéletes piacnak a működését is gátolhatja. A jóléti közgazdaságtan szerint azonban nem kell lemondanunk a piaci helyzetekről, csak a kezdeti jövedelmek újraelosztását kell elindítani, majd hagyni, hogy a kompetitív piac folytassa a folyamatot.

A gazdaság és a piacok működését azonban a való életben *piac kudarcok* jellemzik. Emellett a gazdaságon kívüli tényezők, a társadalmi szempontok is jelentősek a folyamatok alakításában. Hagyományosan a kormányzatok kétféle indokból igyekeznek beavatkozni: a hatékonysági, illetve a méltányossági szempontokra hivatkozva. *A fejezet példával illusztrálta a közösségi beavatkozás indokait az európai integráció esetében.*

Ezután összefoglaltam a növekedélméletekből levonható gazdaságpolitikai következtetéseket, először a konvergenciát jósoló, majd a divergenciára számító megközelítések tükrében. Az első megközelítés szerint főként a verseny és a szabad kereskedelem támogatásával, a technológia széleskörű elterjedése útján lehet előmozdítani a konvergenciát, tehát jórészt a hatékonyságot előmozdító intézkedésekkel. A neoklasszikus növekedélméleti keretben az elmaradottabb régióknak nyújtott tőke-transzfer egyszeri, lökészerű segítséget jelenthet a már egyébként is meglévő konvergenciafolyamatnak, így gyorsítva a felzárkózást.

A második megközelítés, a divergenciaelméletek családja különböző kimeneteleket jósol: míg egyesek ellenzik a kormányzati fejlesztéseket, – mivel szerintük ez a legproduktívabb tényezők gyors mozgásával járna, – addig mások a magas fix költségek és a hasznossági externáliák miatt a kormányzat kezdeményező szerepét hangsúlyozzák, hiszen ezek a projektek csak akkor tudnak jövedelmezők lenni, ha egy kritikus tömeget elér a projektek száma.

Az endogén növekedési modellek keretében a nemzetközi tőketranszferek nem egyszeri lökést jelentenek a felzárkózásban, hanem magának a konvergenciának a beindításához is szükség lehet rájuk. A tőketranszferek konvergenciában játszott pozitív szerepét erősítette meg a technológiai ugrások és a tanuló régiók elmélete is (pl. McCann 2007), amely azzal érvelt, hogy a szegényebb, fejletlenebb országok egyszerűen lemásolhatják a gazdagabbak technológiáját, és ezáltal megvalósulhat a konvergencia. A feltétel a főként külföldi működőtőke formájában érkező fejlett technológia befogadásának a képessége. Ezek azt jósolták tehát, hogy az uniós források hatékonyan járulhatnak hozzá a felzárkózáshoz, amennyiben növelik az ország technológiai befogadóképességét (Fagerberg – Verspagen 1996).

Az új gazdaságföldrajz elméletéből levezethetően létezik azonban egy átváltás a növekedés és a területi kiegyenlítődés közt. Az a gazdaságpolitika, amely a fejlesztési forrásait túlságosan egyenletesen osztja el, veszélyeztetheti a gazdaság felzárkózását, fejlődését azáltal, hogy szembe megy a klaszterek kialakulásából következő növekvő hozadékok elvével. Mindezek következményeként a régiós felzárkóztatási programok akár magát az országos szintű konvergenciát is visszavethetik. A programoknak ugyanis externális hatásai is lehetnek, amennyiben csökkentik a „természetesen” (a felzárkóztatási programok nélkül, pusztán hatékonysági, piaci alapon) gyors régióknak a gazdaság erőforrásaiból, például a humán tőkéből való részesedését (MNB 2006, Midelfart-Knarvik – Overman 2002). Az új gazdaságföldrajz szerint egyes esetekben a regionális koncentrációt kell erősíteni, tehát egy bizonyos szintű regionális, illetve szerkezeti divergencia nemhogy nem mond ellent az általános felzárkózási folyamatnak, de egyenesen szükségszerű következménye annak.

2. tézis: A közösségi beavatkozások indokoltságát és hatását illetően a közgazdasági elméletek nem egységesek. Az azonban elmondható, hogy mai modern gazdaságokban léteznek olyan feltételek, amelyek nélkülözhetetlenek a piacok és vállalatok hatékony működéséhez. Ezek azok a fejlesztések, amelyek a leginkább tőkeigényes területeket és a nagy túlcsorduló hatással rendelkező beruházásokat (alapvető infrastruktúrát, különösen a közlekedési hálózatokat) érintik. Az Európai Unió kohéziós támogatásainak közel egyharmadát a közlekedési infrastruktúra fejlesztésére fordítják. A közgazdasági modellek legtöbbje szerint az ilyen típusú beruházások tartósan erősítik a gazdaság kínálati oldalát. És ha az állami tőkekiadások gazdasági növekedésben vállalt hozzájárulását számszerűsíteni pontosan nem is lehet, azonosíthatók azok a

tényezők, amelyek az állami beruházások gazdasági teljesítményre gyakorolt hatását maximalizálják. Ezek pedig (1) az állami kiadások összetétele, (2) a beruházás finanszírozási módja, (3) az intézmények, konkrétan az adminisztráció minősége és (4) a meglévő tőkeállomány mérete.

Az állami beruházások gazdasági teljesítményre gyakorolt hatását maximalizáló tényezők részletesebben:

- (1) *Az állami kiadások összetétele, tekintve, hogy annak bizonyos elemei más elemeknél sokkal közvetlenebb hatást gyakorolnak a gazdasági tevékenységre. Ide sorolhatók a közutak és vasútvonalak, illetve repülőterek építése, a városi közlekedési rendszerek és az energiaelosztó hálózatok. Más összetevők – rövid távon legalábbis – inkább társadalmi, mint gazdasági hatást fejtenek ki, még ha nem is tartanak hosszú évekig: ide tartozik a kórházak, iskolák illetve közintézmények építése.*
- (2) *Az állami beruházások növekedésre gyakorolt hatása rövid távon a beruházás finanszírozási módjától függ. Adóemelés esetén a keresletre gyakorolt pozitív hatást ennek visszatartó hatása ellensúlyozhatja. Kölcsönök esetén fennáll annak a veszélye, hogy azok előbb vagy utóbb kiszorítják a beruházásokra szánt magánforrásokat. A régi helyett az új infrastruktúra finanszírozása felé átcsoportosított kormányzati kiadásoknak szintén negatív hatása lehet, ez ugyanis komoly összegeket vonhat el az éppen zajló javítási vagy karbantartási munkálatoktól.*
- (3) *Az állami beruházások termelékenységre gyakorolt hatása e beruházások hatékonyságát befolyásoló elemektől függ: ilyen például az intézmények „minősége”, a releváns hatóságok adminisztratív kapacitása és a meglévő infrastruktúra irányítási szintje.*
- (4) *Az állami beruházások termelékenységre gyakorolt hatása függ a meglévő tőkeállomány méretétől, valamint azok magánberuházásokkal való komplementaritásának fokától.*

A konvergencia- és divergenciajelenségek elméleti majd empirikus vizsgálata, valamint a közösségi beavatkozások indokainak feltárása után a negyedik fejezetben tömören bemutattam, hogy valójában mit is jelent az Unió regionális politikája. Hogyan változtak a céljai, és azokat milyen eszközökön keresztül igyekszik elérni.

A politika történelmi fejlődése és az alapszerződések vizsgálata nyomán megállapítottam, hogy az Európai Közösség alapvető céljaiban erőteljes elmozdulás volt tapasztalható. A Közösség regionális egyenlőtlenségeinek felfogásában bekövetkező és a struktúrapolitika jelentőségének változása mögött fellelhető legfőbb elem a piaci liberalizációs gazdasági intézkedések kiigazítására való törekvés, azaz a szabad verseny és a növekedési korlátok felszámolása. Ez egyértelműen a fejlett és erős gazdaságoknak kedvez. Emiatt *tolódott el az EU célkitűzése a harmonikus és kiegyensúlyozott növekedés felől a gazdasági és társadalmi kohézió felé.*

A dolgozatnak ebben a fejezetében mutattam be azt a megközelítést is, miszerint az EU regionális politikája nem más, mint a nemzetállamok érdekeit képviselő kormányközi transzfermechanizmus. *Fenge és Wrede (2004)* valamint *Allen (2005)* megállapításai szerint az uniós kohéziós politika felfogható olyan tagállamoknak nyújtott kompenzációként (gyakran alkalmazott kifejezés erre az angol *side-payment* szó), amit a piacok integrálásában való együttműködés érdekében alkalmaztak. A magas szintű államközi alkukat hangsúlyozó kormányközpontú vagy ún. „intergovernmentalista” megközelítéssel (*Moravcsik 1995*) szemben röviden említésre került egy másik megközelítés is a strukturális alapok működésének magyarázatában, az ún. többszintű kormányzás (vagy *multi-level government*) megközelítése (*Bachtler – Méndez 2007*). E két megközelítés vizsgálata azonban túlmutatott a disszertáció keretein és inkább további kutatási területként említette a fejezet mint a politikaelméleti megközelítés továbbgondolását.

A regionális politika működési rendszerének bemutatása, a célok, eszközök és alapelvek áttanulmányozása után a disszertáció *ötödik fejezetében az EU támogatások hatásainak vizsgálata következett.* A fejezet annak az általánosságban elfogadott nézetnek járt utána, hogy az Európai Unióból érkező támogatások jelentős növekedési többletet generálnak a támogatott területeken. A strukturális alapok potenciális hatásait számszerűsítő, az *Európai Bizottság által elvégzett modellszimulációk alá is támasztották a pozitív várakozásokat.* *Az alapok tényleges hatását vizsgáló empirikus tanulmányok azonban meglehetősen szerény, az alapoknak tulajdonítható növekedési és felzárkózási többletről számoltak be.*

A fejezet három különböző módszertan hatáselemzéseinek eredményeit vizsgálta meg. Az első ezek közül az *esettanulmányokból* levonható következtetés, mely szerint az uniós támogatások hatása legtöbbször szerény, vagy enyhén pozitív. Ez a módszer azonban többek

szerint nem alkalmazható aggregált, nemzeti vagy regionális szintű következtetések levonására, maximum a megépült „autópálya-kilométereket” és létrehozott munkahelyek számát kapjuk meg a tanulmányozásukból. Az esettanulmányokból nem lehet megtudni, hogyan alakult volna a foglalkoztatottak száma akkor, ha nem történt volna meg a támogatás. Rámutattak viszont arra, hogy a helyi hatóságok gyakorlatát általában befolyásolták az uniós támogatások, és több esetben kimutatták a járadékvadász magatartást is.

A második vizsgált módszer a *modellelés* volt. Ez a módszer több oldalról is ki tudta egészíteni az esettanulmányoknál említett hiányosságokat. Egyrészt segítségükkel könnyebben megállapítható annak mértéke, hogy a kohéziós támogatás makroszinten mennyivel járult hozzá a foglalkoztatás vagy a GDP bővüléséhez, másrészt fel tudják vázolni azt az esetet, hogy mi lett volna, ha nincs az uniós támogatás. Ez utóbbi azért fontos, mert a lassú növekedés és a strukturális támogatások egyidejű jelenléte nem feltétlenül jelenti a támogatások hatástalanságát, mert előfordulhat, hogy az adott terület a támogatások nélkül sokkal rosszabb helyzetben lett volna. A modellszimulációk vizsgálata után azt a következtetést vontam le, hogy az Unió strukturális támogatásai jelentősen hozzájárulnak a támogatott gazdaságok növekedéséhez és foglalkoztatottságához. Ennek a módszernek is voltak azonban hiányosságai: a szimulációk becslései nem pontosak, azokat sokkal jobban befolyásolják a modell alapvető feltevései, mint az, hogy valójában mi is történik a támogatási tervekkel. Ez a kritika pontosan azért megfontolandó, mert a modellek gyakran a Bizottság felkérésére születnek, és így fennáll a szubjektívitás problémája. A modellszimulációk tehát *csak egy lehetséges hatást mutattak be*, amelyet csökkenthetnek a valós folyamatok, a kiszorító hatás, a nem hatékony forrásallokációk és a járadékvadász magatartás megjelenése.

Az ex-post ökonometriai tanulmányok jól kiegészítették az ex-ante, előzetesen készített modellszimulációs értékeléseket. E tanulmányok általában pesszimistább képet sugalltak a fejlesztési források hatásáról. A támogatások tényleges hatásait próbálták becsülni (szemben a modellszimulációk potenciális számszerűsítéseivel), nem feltételezték a beruházások produktivitását, a kiszorítási hatás hiányát és az addicionalitás teljesülését. Sok kritikát is találhatunk velük szemben. A modellek felépítéséhez szükséges adatok hiányosak, vagy nem megbízhatók, a rendelkezésre álló adatsorok viszont nem minden esetben ölelnek fel megfelelően hosszú időperiódusokat, így nehezítve a strukturális alapok hosszú távú hatásainak számszerűsítését.

Sikerült-e a támogatási programoknak hozzájárulni a különbségek csökkentéséhez, vagy a megfigyelt csökkenés megtörtént volna egyébként is? Ennek a kérdésnek a megválaszolásában segített a módszertani áttekintés, de mint láttuk, a válasz egyáltalán nem egyértelmű. A főleg kérdőívekkel és informális módszerekkel dolgozó esettanulmányok, modellszimulációk és ökonometriai becslések által rajzolt kép nem teljes. Mások az értékelések eredményei azért is, mert a különböző módszertanoknak máshol vannak az erényei és a gyengéi, így az általuk megválaszolható konkrét kérdések sem azonosak. Az esettanulmányok pontos képet adhatnak egy adott projekt jellemzőiről, a környezet minőségéről, a megvalósítás menetéről, azonban nem mindig alkalmasak az alapok hatásának a számszerűsítésére, illetve makroszintű következtetések levonására. A modellszimulációk egy optimális politika esetére adják meg a hatás lehetséges mértékét, az ökonometriai vizsgálatok pedig a már meglévő hatást igyekeznek valamilyen trendhez viszonyítani, az ok-okozatokat feltárni, a támogatások tényleges hatásait igyekeznek megbecsülni.

Ezek után összegyűjtöttem azokat a tényezőket, amelyek segítenek választ adni arra, hogy miért nem éri el a politika a szándékolt hatását, és miért csak korlátozott mértékben érvényesül. Az értékelések tanulsága szerint többféle tényező játszhat ebben szerepet:

- *Az uniós támogatásoknak a nemzeti fejlesztési pénzekre nézve kizorító hatása van.* Még akkor is, ha létezik az uniós regionális politikában az addicionalitás alapelve, a társfinanszírozás követelménye *Ederveen et al (2003:61)* tanulmánya szerint egy régió átlagosan 0,17 euró nemzeti támogatásról mond le minden egyes euró uniós támogatásért cserébe.
- *Az uniós támogatás kizorít, helyettesít más konvergenciamechanizmusokat,* így pl. a munkaerő-mobilitás növekedését visszafogják az elmaradott régiókba juttatott uniós támogatások, és a magántőke által érdekelt területeken költött uniós pénzek is kizorító hatásúak.
- *Többféle módszertannal is kimutatható volt a járadékvadászat megléte, az erkölcsi kockázat* (lásd pl. *Beugelsdijk és Eijffinger 2005*), és ezt mutatják az esettanulmányok is (lásd pl. *Stéclebout 2002*).
- *Az uniós beavatkozások hatását ellensúlyozzák a nemzeti politikák.*
- Fontos megemlíteni az új gazdaságföldrajz irodalmát. *A gazdasági integráció előrehaladtával* (vagy a szállítási költségek csökkenésével) *a gazdasági tevékenységek nagyobb*

valószínűséggel koncentrálódnak a központi, egyébként is gazdagabb régiókba, és főleg a magasabb hozzáadott értéket képviselő iparágakra lesz ez igaz. A periféria emiatt az alacsony képzettséget igénylő feldolgozóiparra fog specializálódni (lásd pl. *Krugman 1991*).

- Ennek következménye lehet az is, hogy a támogatások nagy része a relatíve gazdag régiókba áramlik, ahelyett, hogy csak a legégetőbb területekre és problémákra koncentrálnának.
- Felmerül annak a kérdése is, hogy a regionális fejlesztésre szánt pénzeket nem a legmegfelelőbb célokra költjük el. Az infrastruktúrára, valamint kis és középvállalatokra költött források mellett az oktatásra és humán tőkére is kiemelten kell költeni, véli *Veld (2007)* tanulmánya. Egy *MNB-tanulmány (2006)* a falusi területeknek juttatott, a mezőgazdaságon kívülre koncentráló juttatások hatását is fontosnak tartja, míg *Rodrigues-Pose és Fratesi (2004)* kimutatja, hogy az ilyen típusú támogatásnak bár erőteljes azonnali hatása van, ez idővel teljesen megszűnik, sőt negatívra fordul, jelezve, hogy csak jövedelemtámogatás történik.
- Többen pedig (pl. *Armstrong 2002, ESPON 2005:5*) felvetik annak valószínűségét, hogy még nem volt elég idő, hogy az EU regionális politikájának eredményeit lássuk, és túl kicsik a támogatási összegek a látványos eredményekhez.

Természetesen a regionális fejlesztési programok eredményessége nem csak a regionális különbségek felszámolásának sikerességével jellemezhető. A politikatudományi megközelítés szerint (*Allen 2005, Keating 1997*) a regionális fejlesztési programokhoz illetve a forráselosztáshoz kapcsolódó egyeztetések pozitív hozadéka, hogy az egyes államok kénytelenek szorosabban együttműködni, és így végső soron az integráció előrehaladását segítik.

3. tézis: Az értékelések tanulsága szerint többféle tényező játszhat szerepet abban, hogy az uniós regionális politika nem éri el szándékolt hatását. Ezek (1) a kiszorító hatás, (2) a járadékvadászat megjelenése, (3) a nemzeti politikák ellensúlyozó hatása, (4) a gazdasági tevékenységek (főleg a magasabb hozzáadott értéket képviselő iparágak) koncentrációja, tehát az agglomerációs hatás, valamint (5) a rövid időhorizont. A hátráltató tényezők felsorolása mellett azonban az empirikus vizsgálatok alapján meghatározhatók azok a feltételek is, amelyek fennállása esetén a szétosztott támogatási összegek a növekedés beindításához szükségesnek és elégségesnek tekinthetők. Ilyen (1) a fegyelmezett nemzeti és regionális gazdaságpolitika; (2) a pénzügyi eszközök megfelelő

koncentrációja a legrászorultabb területekre; (3) a megfelelően kiválasztott stratégiai és beruházási összetevők, valamint (4) az intézményi hatékonyság (hatékonyan működő jogrendszer és közigazgatás, az adott ország bürokráciájának szakértelme, valamint az alapok befogadását végző intézményrendszer felkészültsége)

Ez a megállapítás semmiképpen nem tekinthető egy mindenhol és mindenkor használható gazdaságpolitikai receptnek. A tézis arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy az elméleti valamint az empirikus tanulmányok kritikus tanulmányozása nyomán képesek lehetünk olyan kereteket nyújtani az uniós regionális politika vizsgálatához, amely jó iránytűként szolgálhat a politika végrehajtásakor.

Az V.3.1. fejezet a következőkkel támasztotta alá a 3. tézis második felét: (1) *A fegyelmezett gazdaságpolitika* olyannyira feltétel, hogy a Kohéziós Alap kifizetései fel is függeszthetők bizonyos fiskális problémák esetén (más kérdés, hogy erre csak fenyegetés szintjén került sor a feltétel bevezetése óta⁴), valamint a jól teljesítő regionális programok esetén a teljesítési tartalékból (performance reserve) pótlólagos kifizetéseket eszközölnek. *A fegyelmezett makrokörnyezetnek több aspektusból is teljesülni kell. A makropolitikáknak és az azokat meghatározó szabályozási kereteknek egyértelműeknek és viszonylag stabilnak kell lenniük, valamint létezniük kell hatékony tagországi regionális politikáknak.*

Az Európai Bizottság által idézett széleskörű gazdaságpolitikai irányelvek kiemelik a regionális munkaerőpiacokat érintő ajánlásokat (EC 2004:93). Különösen azon mutatószámok megjelenítésére helyezik a hangsúlyt, amelyek a bérekben képesek tükrözni a termelékenység és tudásbeli-, képességi különbségeket, és ezáltal elősegíthetik a magas munkanélküliséggel rendelkező régiókban is a beruházások növekedését. A megfelelő munkaerőpiaci szabályozás, így a megfelelő regionális munkaerőpiaci jelzések nélkülözhetetlenek az uniós regionális politika hatásainak maximálásában.

A megfelelő gazdasági és politikai légkör nemcsak a növekedési és foglalkoztatási kilátások javulását hozhatja az ország vagy a régiók számára, hanem a külső támogatási források hatékony felhasználásának feltételét is jelentik. Itt érdemes kiemelni *Burnside és Dollar (2000:847)* megállapítását, mely szerint a fejlődő országoknak juttatott *segélyek közül azoknak volt pozitív*

⁴ Ez abból fakad, hogy a nagyrészt kormányköziségre épülő Közösségben minden az önkéntes normakövetésre épül, nem pedig az azonnali büntetésre. Lásd részletesebben *Csaba (2006)* több fejezetében.

hatása az országok gazdasági növekedésére, amelyek megfelelő fiskális-, monetáris- és kereskedelem-politikával rendelkező országokba kerültek. Ahol ezek rosszul működtek, ott a támogatások hatása alig volt kimutatható. E kutatást vették alapul *Ederveen és szerzőtársai (2006)*, akik 13 uniós országban végezték el ugyanezt a vizsgálatot. Modelljük alapján is feltételes a „segélyek”, vagyis a strukturális alapok hatása. A vizsgált tényezők között az országok nyitottsága, valamint az országok intézményeinek közelítésére használt változók befolyásolták pozitívan a támogatások hatását a gazdaságok növekedésére. A makroökonómiai stabilitás és a nyitott külkereskedelem kiemelkedő szerepet kap Görögország uniós támogatásának viszonyában is.

A makrokörnyezet megfelelő állapota mellett a hatékony regionális fejlesztésre irányuló gazdaságpolitika is fontos ahhoz, hogy konvergencia alakuljon ki a régiók közt. Ezt elérheti a tagállam az ágazati politikáinak a gazdaság- és vállalkozásfejlesztésre, foglalkoztatásra és infrastruktúrafejlesztésre irányításával, vagy a döntések decentralizálásával. Maga a regionális fejlesztésre irányuló eszköz lehet redisztributív vagy szolgálhat a leendő különbségek kialakulásának megelőzéséül (proaktív) is. A redisztributív támogatások a közpénzek eloszlásának regionális egyenlőtlenségeit célozzák feloldani, tehát itt vagyoni újraelosztásról beszélhetünk. Ezzel szemben a proaktív támogatások a vagyon megtermelésére helyezik a hangsúlyt, elősegítve a szegényebb régiókban a gazdasági potenciál emelését. Bár megfigyelhető volt az elmúlt időszakban az egyes tagországok nemzeti regionális politikáinak enyhe eltolódása a vagyon újraelosztása felől annak létrehozása felé, azok még mindig elsősorban redisztributívnak mondhatók. Ezzel szemben az EU strukturális alapjai inkább proaktív jellegűek. Az EU-s alapok hatékony felhasználása szempontjából hasznosabb lenne a nemzeti regionális támogatások további proaktív irányba való elmozdulása.

Az uniós regionális politika tehát nem működhet stabil tagországi makrokeretek nélkül, és ezt az Unió is igyekszik tudatosítani a tagországokban. A hatékonyság, a menedzsment és a pénzügyi kihelyezések alapján legjobbnak ítélt programok számára a Bizottság további támogatásokat allokál a strukturális alapok költségvetésének 4 százalékáig. Egyesek szerint azonban (lásd pl. *Tabellini 2005*) *bár a rossz makropolitika rendkívül káros lehet a növekedésre, a jó makropolitika nem garantál egyértelműen kiváló teljesítményt.*

(2) Ahhoz, hogy kézzel fogható hatást lehessen elérni a korlátozottan rendelkezésre álló uniós fejlesztési forrásból, *szükséges a legszegényebb régiókra és országokra koncentrálni*

földrajzilag. Az EU regionális támogatási rendszerét befolyásolja az ún. Kuznets–Williamson hipotézis is, vagyis a növekedés versus kiegyenlítés átváltási mechanizmus (trade-off, lásd *Blahó et al 2005*) a felzárkózás kezdeti szakaszában a magasabb nemzeti növekedést egy ideig erősödő regionális egyenlőtlenségek kísérik. Ezért a regionális politika a relatíve szegényebb országok esetében, főként ott, ahol az ország teljes területe az uniós átlag-GDP 75%-a alatt van, az országos szintű növekedést kell, hogy segítse például úgy, hogy a meglévő növekedési potenciálra (ún. növekedési pólusokra), ágazatokra, klaszterekre épít. Hiszen ha a piaci erőkkel szemben próbálná kiegyensúlyozni a különböző régiók helyzetét (például a gazdasági aktivitás egyenletesebb szétszóródását segítve), akkor hátráltatná magát a felzárkózási folyamatot. A felzárkózás egy magasabb pontján viszont már a regionális egyenlőtlenségek csökkentése kaphat prioritást.

A regionális politika „védőháló” szerepét hangsúlyozza *Csire (2008)*, ami abban áll, hogy a válsággal sújtott térségeknek átmeneti jellegű támogatást biztosít egy új növekedési pályára való átálláshoz. A védőháló jelleg azt jelenti, hogy egy-egy térség szereplői biztosak lehetnek abban, hogy piacok radikális átrendeződésének eredményeként bekövetkező összeomlás esetén támogatást kapnak új gazdasági tevékenységek meghonosításához és ezzel a válságból való kilábaláshoz. Válságok esetén különösen eredményes lehet a regionális politika.

(3) A pénzügyi eszközök területekre való koncentrációja mellett egyes vizsgálatok szerint *meghatározott célokra is erősebben kellene koncentrálni.*⁵ Ahogy *Dall’erba és szerzőtársai (2007)* kimutatták, az 1989-2004 közti időszakban csak a korábbi 1. célkitűzés alapján támogatott régiókban volt érzékelhető a támogatások hatása, a 2. célkitűzés esetében semmilyen hatást nem lehetett kimutatni. A korábbi 1. célkitűzés (ma a konvergencia célkitűzés) keretében az *EU alapjai támogatást nyújtanak a közszolgáltatások, a fizikai infrastruktúrába, a humán tőkébe és az üzleti környezet fejlesztésébe történő befektetésekkel.* A tapasztalatok szerint azokban a régiókban voltak igazán hasznosak a támogatások, amelyek *e négy támogatási irány között megtalálták a megfelelő egyensúlyt.* Az Európai Bizottság valamilyen mértékben már meg is próbálta érvényesíttetni ezeket az elveket az újonnan csatlakozott országokkal. A 2004-2006-os periódusra benyújtott nemzeti tervek előirányzatainak szerkezetét brüsszeli kezdeményezésre

⁵ A konkrét cél megfogalmazása és körvonalazásának igénye Magyarországon is felmerült a 2. nemzeti fejlesztési terv készítése előtt. Az első terv értékelésekor ugyanis kritizálták, hogy „a megvalósítást gátló egyik általános probléma a célok definiálatlansága volt. Fontos, hogy legyenek világos célok, azokat világosan kommunikáljuk, a végrehajtók és a kedvezményezettek pedig értsék meg őket, azonosuljanak velük, és váljanak érdekeltté a sikeres megvalósításukban.” (1103/2006. (X. 30.) Korm. határozat 40.o.)

módosították. „Általában növelték a humántőkébe, illetve a fizikai infrastruktúrába irányuló beruházások arányát, és csökkentették az agrárprojektek, illetve a vállalati szektornak adott támogatások súlyát. Ez utóbbiakon belül azonban növelték a kis- és közepes vállalatok felé irányított forrásokat, visszafogva a közvetlen állami támogatásokat. A regionális/lokális kulturális és sportlétesítmények beruházási terveit erősen szűkítették” (MNB 2006:62).

(4) A negyedik hatékonyságot befolyásoló tényező *az adminisztratív kapacitás szerepe*. A növekedés és regionális konvergencia vizsgálatok a legtöbb, az EU támogatását is magyarázó változóként használó elemzés kiemeli, hogy a pótlólagos tőketranszfer csakis a megfelelő közegbe kerülve hasznosul maradéktalanul. A fejlődő országoknak juttatott támogatásokkal kapcsolatban *Djankov et al (2006)* megjegyzi, hogy ezek a támogatások nem segítik a gazdasági fejlődést, hanem a kormányzati fogyasztást növelve megélelnék a járadékvadász magatartás, és gyakran elvezet a korrupcióig, a demokrácia szintjének csökkenéséig, szélsőséges esetben pedig a segélyen való marakodás polgárháborút is jelenthet a nyersanyag-függő országok analógiájára építve. *Knack (2000)* kimutatja, hogy a magasabb támogatási szint a kormányzás minőségének erodálásához vezet. Ezt a kérdéskört veti fel *Váradi Balázs (2006)* is az uniós támogatások hatásának vizsgálatokor.

A strukturális alapok pályázati rendszere meglehetősen komplex, ami fokozott szakértelmet kíván az adott ország bürokráciájától. Bár elmondható, hogy hasznos lenne a rendszer egyszerűsítése, létezik egy trade-off az egyszerűség és az elszámoltathatóság közt.

Az V.3.2. fejezetben értékeltem az EU-15-ök regionális fejlesztéssel kapcsolatos intézményeit, az értékelési kritériumokat az EU által a közös regionális politika leghatásosabb megvalósulását biztosító alapelvek adták, úgymint 1. decentralizáció, 2. addicionalitás, 3. programozás, 4. partnerség, 5. hatékonyság (abszorpciós képesség), 6. átláthatóság (vagy a korrupció mértéke).

4. tézis: Az EU segítette az elmaradott országokat és régiókat. Ezt azonban sokkal inkább a piaci feltételek kialakításával érte el, mintsem a kohéziós politika eszközeivel és újraelosztással. A gazdasági integráció közgazdaságtani mechanizmusai a meglévő folyamatokat gyorsították fel⁶. Azonban létezik pár európai uniós specialitás: (1) szupranacionális jellege (bár a nemzetállam erős maradt), (2) megköveteli az addicionalitás alapelvét (nem teljesen bürokratikus a

⁶ Mint láthattuk a II.1. fejezetben is, konvergencia volt jellemző világméretben is.

koordináció), (3) felhívja a figyelmet az adminisztratív kapacitás jelentőségére, (4) egyenlő területi hozzáférést biztosít, valamint (5) a humanizmus eszméje hatja át

(1) Az Európai Unió *szupranacionális gazdasági integráció*, ahol a piaci mechanizmus szabad működése gondoskodik arról, hogy az erőforrások elosztása optimális legyen. A kereskedelemteremtés és a kereskedelemeltérítés hatásai – vagy *Baldwin és Wyplos (2006:158)* elnevezésével allokációs hatások, – a különböző korlátok lebontásával beindítják a gazdaságban a hatékonyság következtében fellépő pozitív változásokat, és az erőforrások megtalálják a számukra legjövödelmezőbb hasznosulási helyeket a különböző tagországok közt. Ez egy egyszeri változás abban az értelemben, hogy egy politikai döntés egy egyszeri reallokációs folyamatot okoz a tényezők felhasználásában. Az allokációs (vagy statikus) hatásokon kívül jelen vannak azonban dinamikus (vagy akkumulációs) hatások is. Ez a hatás a termelési tényezők felhalmozódásának rátáját határozza meg a gazdasági növekedés alapvető logikájának megfelelően. A nemzeti egy főre jutó jövedelem csak akkor tud fenntarthatóan növekedni, ha a munkaerőt egy állandóan növekvő fizikai-, humán- vagy tudástőkével látjuk el. Így az európai integráció is úgy tudja a tagállamainak növekedési rátáját befolyásolni, ha befolyásolja a fizikai-, a humán- vagy a tudástőke felhalmozódásának ütemét. Erre volt jó szemléltető példa Görögország esete.

A regionális problémák szupranacionális szintű megoldása *Armstrong (2002)* szerint egyrészt azzal indokolható, hogy különféle spill-over hatásokon keresztül mind a gazdasági prosperitás, mind a gazdasági recesszió gyorsan áttérjed az integrációban részt vevő többi régióra. Azon régiók vagy országok állampolgárai, amelyek úgy érzékelik, hogy az integráció előnyeiből ők nem részesülnek, kicsi eséllyel fognak együttműködni a szorosabb integráció vívmányainak elérésében. *Armstrong (2002)* másrészt azzal érvel, hogy a jobb pénzügyi koncentrálás, valamint a hatékonyabb koordináció is csak szupranacionális szinten oldható meg. A szupranacionális fellépéssel megelőzhető a protekcionizmus, a tagállamok közötti támogatási verseny, a kompetitív leértékelések használata, és hatékonyabban kezelhetők a kialakuló monopol szituációk.

Igaz azonban, hogy a nemzetállam szerepe erős maradt, és a politikai megközelítésekben gyakran említik, hogy az európai integráció politikai céljainak elérését gazdaságilag értékelni nem releváns megközelítés. A területfejlesztés, ami eredetileg egyáltalán nem játszott szerepet,

akkor kezdett fontos politikai területté válni, amikor a szegényebb déli országok, Görögország, Spanyolország és Portugália csatlakozott. És bár a közösség végső célja politikai (politikai egység, unió létrehozása), ennek gazdasági eszköztárát alakítja az a regionális politika, amely eleve tagállami kompromisszummal jött létre, és fennmaradásában és további működésében is a tagállamok közti kompromisszumok döntenek. A politika azonban nagyrészt determinálja a gazdaságok alakulását is.

(2) A koncentráció és az *addicionalitás* nélkülözhetetlen alapelv az EU regionális politikájának megvalósításában. A koncentráció értelmében a támogatásokat azokra a területekre kell eljuttatni, ahol a legnagyobb az elmaradottság, mindezt az uniós és nemzeti források, alapok együttes, hatékony felhasználásával, az *addicionalitás* pedig társfinanszírozást jelent, az uniós pénzügyi források önrésszel való kiegészítését (az Unió egy főre eső GDP-jének 85%-át el nem érő országok esetében az EU társfinanszírozása max. 85%-os, míg a 85%-ot meghaladóknál és Kohéziós Alapra jogosultaknál 80%-os lehet a negyedik programozási időszakban). Ennek az alapelvnek is van közgazdasági relevanciája. Azzal, hogy az Unió megköveteli a támogatásai mellé saját forrás⁷ meglétét is, a koordináció túllép a teljesen bürokratikus-koordináció jellegén. A társfinanszírozás elvével összekapcsolódóan az Unió előírja a támogatást fogadó országnak, hogy milyen szintű, a programokon kívüli beruházásokat kell megvalósítania minimálisan. Ez az elv azt hivatott garantálni, hogy az uniós források ne szorítsák ki az adott állam egyéb állami beruházásait. Másképp fogalmazva, a („közgazdasági”) *addicionalitás* elve azt akarja meggátolni, hogy a fogadó ország az európai támogatásokat az államháztartási deficit finanszírozására fordítsa. A gyakorlatban egy adott hétéves programozási periódus előtti időszak megfelelő kiadásait kell a programozási periódus átlagában, reálértéken szinten tartani (*MNB 2006:50*).

(3) A közösségi regionális politika felhívja a figyelmet az *adminisztratív kapacitás jelentőségére* és (4) *egyenlő területi hozzáférést igyekszik biztosítani*. Meg kell találni azt a területi szintet, amely a leginkább alkalmas arra, hogy ellássa a regionális fejlesztési feladatokat, az egyes közszolgálati funkciókat (oktatás, egészségügy), valamint a szakmapolitikai döntések (pl. hogy hol folyjanak, fussanak a fontos infrastrukturális beruházások). Fontos a decentralizáció is bizonyos esetekben, mert a régiók ismerik saját szükségleteiket. Számít, hogy milyen joga és mekkora felelőssége van a régióknak a közigazgatás szempontjából.

⁷ Egészen pontosan a nem uniós forrásból megvalósított, állami, fejlesztési jellegű kiadásokról van szó. Ezek jó része beruházási kiadás (infrastruktúra, ipar stb.), de szerepelhetnek közöttük oktatási, képzési és egyéb működési kiadások is.

Az EU regionális politikájának vizsgálata felhívja a figyelmet annak szem előtt tartására, hogy a támogatások csökkenésével, illetve a teljes megszűnésük után mihez tud kezdeni az adott regionális intézményrendszer. A csökkenő, illetve megszűnő támogatások esetében érdekes megvizsgálni, hogy mit kezdenek a kiépült fejlesztési szervezetek⁸.

(5) Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy már a közösség megalakulásakor is (de azóta is folyamatosan) *az Európai Gazdasági Közösség értékrendszerét a humanizmus eszméje hatotta át.*

⁸ Itt Magyarország számára olyan tanulság vonható le, hogy nem szabad egy pályázatíró iparágat kiépíteni, hanem a régiók saját belső igényeit figyelembe véve kell a fejlesztési célokat kialakítani.

4. Hivatkozások (a tézisfűzetben felhasznált irodalmak jegyzéke)

- 1103/2006. (X. 30.) Korm. határozat az Új Magyarország Fejlesztési Terv elfogadásáról. http://www.nfu.hu/download/310/1103_2006_korm_hat.pdf. Letöltés időpontja: 2007.01.12.
- Alesina, Alberto – Angeletos, George Marios (2005): Fairness and redistribution. *American Economic Review*, 95(4): 960-980. (Magyarul a cikk összefoglalója megjelent: Szent-Iványi Balázs (2006): Méltányosság és újraelosztás. *Köz-Gazdaság*, 1(1): 109-111.
- Allen, David (2005): *Cohesion and the Structural Funds*. In: Wallace, Helen – Wallace, Henry (szerk.): *Policy Making in the European Union*. Oxford University Press, Oxford. 213-241.
- Armstrong, Harvey W. (2002): European Union Regional Policy: Reconciling the Convergence and Evaluation Evidence. In: Cuadrado-Roura, J. R. – Parellada, M. (eds.): *Regional Convergence in the European Union: Facts, Prospects and Policies*. Springer-Verlag, Berlin – Heidelberg – New York. 231-272. o.
- Bachtler, John – Méndez, Carlos (2007): Who governs EU cohesion Policy? Deconstructing the reforms of the structural funds. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 45. N. 3. 535-564.
- Bachtler, John – Wren, Colin (2006): Evaluation of European Union Cohesion Policy: Research Questions and Policy Challenges. *Regional Studies*, 40. évf. 2. szám, 143-153.
- Baldwin, Richard – Wyplos, Charles (2006): *The economics of european integration*. McGraw Hill, London.
- Barro, Robert J. – Sala-i-Martin, Xavier (1992): Convergence. *Journal of Political Economy*, Vol. 100(2): 223-251.
- Beugelsdijk, Maaike – Eijffinger, Sylvester C. W. (2005): The Effectiveness of Structural Policy in the European Union: An Empirical Analysis for the EU-15 in 1995-2001. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 43. No. 1. pp. 37-51.
- Blahó András – Döbrönte Katalin – Szentés Tamás (2005): A globalizáció és regionalizáció értelmezése, e folyamatok mozgatóerői és a nemzeti fejlődésre gyakorolt hatásai. In: Szentés Tamás és munkaközössége (szerk.): *Fejlődés, versenyképesség, globalizáció. I. rész II. fejezet*, Akadémia Kiadó, Budapest. 63-104.
- Burnside, Craig – Dollar, David (2000). Aid, Policies and Growth. *American Economic Review*. 90(4): 847-868.
- Cardoso, Ana Rute (1993): Regional inequalities in Europe - have they really been decreasing? *Applied Economics*, Vol. 25. Issue 8. 1093-1100.
- Cheshire, Paul – Carbonaro, Gianni (1996): Urban Economic Growth in Europe: Testing Theory and Policy Prescriptions. *Urban Studies*, Vol. 33, No. 7, 1111-1128.
- Cuadrado-Roura, Juan R. – García-Greciano, B. – Raymond, J. L. (1999): Convergence in productivity and productive structure: The Spanish case. *International Regional Science Review*, Vol. 22. No. 1. 35-53.
- Csaba László (2006): *A fölemelkedő Európa*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Csité András (2008): Az európai régiók konvergenciája. A tanulmány az NFÜ részére készült elemzés. <http://www.nfu.hu/download/8465/Eur%C3%B3pa%20r%C3%A9gi%C3%B3k%20konvergencia.pdf>. 2008.11.20.
- Dall'Erba, Sandy – Guillain, Rachel – Le Gallo, Julie (2007): Impact of Structural Funds on Regional Growth: How to Reconsider a 7 Year-Old Black-Box? European Study Group, Discussion Paper No. EUC 07-02. http://europe.arizona.edu/projects/EUC_02-07.pdf. Letöltés időpontja: 2007. 09. 26.
- Djankov, Simeon – Montalvo, Jose G. – Reynal-Querol, Marta (2006): Does Foreign Aid Help? *Cato Journal*, Vol. 26, No. 1. 1-28.
- Dunford, Mick (1999): Whose Europe? Geographies of inequality and growth. Paper for Regional Studies Conference, Bilbao.
- Dunford, Mick – Smith, Adrian (2000): Catching up or falling behind? Economic performance and regional trajectories in the „New Europe”. *Economic Geography*; Apr 2000; 76, 2; 169-195.
- Easterly, William (2007): The white man's burden: Why the West's efforts to aid the rest have done so much ill and so little good. Penguin, London.
- Easterly, William – Pfütze, Tobias (2008): Where Does the Money Go? Best and Worst Practices in Foreign Aid. *Journal of Economic Perspectives*, Volume 22, Number 2. 29-52.
- EC (2004): EU Economy 2004 Review, Chapter 2: Catching-up, Growth and Convergence of the New Member States. DG Economy and Finance, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2004/ee604fullreport_en.pdf
- EC (2008): Key objectives of the regional policy. Európai Bizottság Regionális Politikai Főigazgatósága. http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/object/index_en.htm. Letöltés időpontja: 2008. 09. 22.

- Ederveen, Sjef – Gorter, Joeri – Ruud de Mooij – Nahuis, Richard (2003): Funds and Games: The Economics of European Cohesion Policy. ENEPRI, Occasional Paper No. 3, October 2003. <http://www.cpb.nl/eng/pub/discussie/15/disc15.pdf>. Letöltés időpontja: 2007. 06. 07.
- Ederveen, Sjef – Henri L.F. de Groot – Nahuis, Richard (2006): Fertile Soil for Structural Funds? A Panel Data Analysis of the Conditional Effectiveness of European Cohesion Policy. *Kyklos*, 59(1):17-42.
- ESPN (2005): The Territorial Effects of the Structural Funds. Project report. http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/243/239/file_374/fr-2.1.1_revised.pdf. Letöltés időpontja: 2006. 07. 10.
- Fagerberg, Jan – Verspagen Bart (1996): Heading for Divergence? Regional Growth in Europe Reconsidered. *Journal of Common Market Studies*, 34. évf. 3. szám, 431-448.
- Fenge, Robert – Wrede, Matthias (2004): EU regional policy: Vertical fiscal externalities and matching grants. CESifo Working Paper, No. 1146. http://www.cesifo-group.de/DocCIDL/cesifo1_wp1146.pdf. Letöltés időpontja: 2008. 12. 01.
- Keating, Michael (1997): The Political Economy of Regionalism. In: Keating, M. Loughlin, J. (eds.) (1997): *The Political Economy of Regionalism*. FrankCass, London. pp. 17-40.
- Knack, Stephen (2000): Aid dependence and the quality of governance. A cross-country empirical Analysis. Policy Research Working Paper No. 2396. World Bank.
- Krugman, Paul R. (1991): *Geography and Trade*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts. (Magyarul megjelent: 2003. Földrajz és Kereskedelem. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.)
- Magrini, Stefano (1999): The evolution of income disparities among the regions of the European Union. *Regional Science and Urban Economics* 29: 257-281.
- Magrini, Stefano (2004): Regional (Di)Convergence. In: J. V. Henderson, J.-F. Thisse (eds.): *Handbook of Regional and Urban Economics*. Volume 4, Amsterdam. 2741-2796.
- McCann, Philip (2007): Sketching out a model of innovation, face-to-face interaction and economic geography. *Spatial Economic Analysis*, Vol. 2, No. 2. 117-134.
- Midelfart-Knarvik, Karen Helene – Overman, Henry G. (2002): Delocation and European Integration: is Structural Spending Justified? *Economic Policy*, Vol. 35. okt. 323-359.
- MNB (2006): Elemzés a konvergencia-folyamatokról. www.mnb.hu/Resource.aspx?ResourceID=mnbfile&resourcenam=konvjel_20061218_hu. Letöltés időpontja: 2007.03. 14.
- Moravcsik, Andrew (1995): Liberal intergovernmentalism and integration: a rejoinder. *Journal of Common Market Studies*. Vol. 33. No. 4. 611-628. o.
- NSRK (2008): Magyarország nemzeti stratégiai referenciakerete. http://ec.europa.eu/regional_policy/atlas2007/fiche/hu_hu.pdf. Letöltés időpontja: 2009. 01. 10.
- Rodrigues-Pose, Andrés – Fratesi, Ugo (2004): Between development and social policies: The impact of European structural funds in objective 1 regions. *Regional Studies*, 38. évf. 1. szám, 97-113.
- Sala-i-Martin, Xavier (2006): The world distribution of income: falling inequality and convergence period. *Quarterly Journal of Economics*, 121. évf. 2. szám, 351-398.
- Stéclebout, Eloïse (2002): Europeanization of Regional Policies and Conflicts over Power and Information: The Case of the French Region of Nord-Pas de Calais. Paper presented at the 3rd workshop of the European Young Researchers Network on EU Spatial Policies: “Rethinking EU spatial policy as a hologram: actions, institutions, discourses” Istituto Universitario di Architettura di Venezia, Dipartimento di Pianificazione, Venice, Italy, October 21st - 23rd, 2002. esteclebout.free.fr/papers/paper_yern.pdf
- Tabellini, Guido (2005): The Role of the State in Economic Development. *Kyklos*, Vol. 58. – No. 2, 283-303.
- Tájékoztató (2004): Az európai strukturális alapok (2004-2006) Magyarországon. DG Region, Inforegio kiadványa, http://ec.europa.eu/regional_policy/atlas/hungary/factsheets/pdf/fact_hu_hu.pdf. Letöltés időpontja: 2009.05.01.
- Várad Balázs (2006): Miért folyik a csata? Avagy a 8000 milliárd átka. *Élet és Irodalom*, 2006. november 03. 44. szám.
- Várad Balázs (2006): Miért folyik a csata? Avagy a 8000 milliárd átka. *Élet és Irodalom*, 2006. november 03. 44. szám.
- Veld, Jan in't (2007): The Potential Impact of the Fiscal Transfers under the EU Cohesion Policy Programme. *European Economy, Economic Papers* No. 283. 1-29. EC DG Ecfm. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/evaluation/pdf/impact_transfer.pdf. Letöltés időpontja: 2007. 10. 24.

5. Az értekezés témájában született publikációk listája

- Trón Zsuzsanna (2009): Evaluation Methods of European Regional Policy and Reasons for Different Outcomes. The Romanian Economic Journal. XII(32), 2009(2), 149-185. (ISSN 1454-4296)
- Trón Zsuzsanna (2008): Az uniós beavatkozás indokai, formái. Elméletek és empiria a konvergencia és a tőketranszferek kapcsolatáról. Társadalom és Gazdaság, 30. évf. 1. sz. 47-70. old. (ISSN 1588-9734)
- Trón Zsuzsanna (2008): Az európai uniós támogatások hatásának vizsgálata. Competitio, 7. évf. 1. sz. 83-101. old. (ISSN 1588-9645)
- Trón Zsuzsanna (2007): Multi-level Governance in Regional Politics – What can New EU Countries Learn from the Old Ones on the Field of Network-building – I, II. The Journal of the Faculty of Economics - Economic Science Series, (Analele Universității Din Oradea – Științe Economice) pp. 665-678. (ISSN: 1582 – 5450)
- Trón Zsuzsanna (2005): A többszintű kormányzás kifejlődése a regionális politikában – tanulságok az Észak-alföldi régióból. Competitio, IV. évf. 2. sz. 161. – 180. old. (ISSN 1588-9645)
- Trón Zsuzsanna (2004): Az EU regionális politikájának problémái és jövője: a harmadik kohéziós jelentés és előzményei. Competitio, III. évf. 3. sz. 189. – 205. old. (ISSN 1588-9645)
- Trón Zsuzsanna (2003): Az EU támogatási politikájának értékelése és a gazdasági racionalitás: Hogyan magyarázzák a regionális egyenlőtlenségeket a közgazdasági elméletek? Educatio, XII. évf. 4. sz. 668 - 672. old. (ISSN: 1216-3384)
- Trón Zsuzsanna (2003): Az EU regionális politikájának fejlődése, reformjai és az azokat körülvevő érdekellentétek. Competitio, II. évf. 1. sz. 88. – 102. old. (ISSN 1588-9645)

6. A jelöltre történt hivatkozások

- Láng Eszter (2009): Amélioration de la capacité á attirer les investissements étrangers dans les nouveaux membres de l'Union Européenne quant á leur cadre institutionnel. (The Improvement of the Capability to Attract Capital to the New EE Member States In Regard to the Institutional Background Of Foreign Direct Investments). Annals of the University of Oradea, megjelenés alatt
- Csaba László (2009): Crisis in Economics? Akadémiai Kiadó, Budapest. (154. o.)
- Lóránd Balázs (2009): Cohesion Policy in Hungary according to the First National Development Plan. RSA konferencia anyaga, Leuven, 2009. április 6-8. (<http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/leuven09/papers/Lorand.pdf>) (5. old.)
- Csaba László (2006): Fölemelkedő Európa. Akadémiai Kiadó, Budapest. (218. old.)
- Csaba László (2005): Az unió vezérelte átalakulás vége. Külgazdaság, 49. évf. szeptember, 4-25. (12. old.)

Jegyzetek:

